

ZAPISI

Danijela Trškan

Stanje in perspektive začetnega izobraževanja učiteljev zgodovine (Prispevek k visokošolski didaktiki)

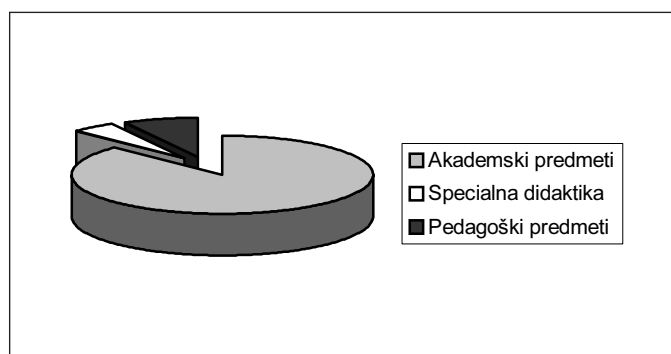
»Izobraževanje učiteljev mora biti odprt in nenehno učeč in razvijajoč se sistem, dejaven v svojem okolju, da bi lahko ustrezno obvladoval vse hitrejša spremembe. Začetno izobraževanje ne more več (če je to sploh kdaj moglo) 'pripravljati' učiteljev za poklicno pot, ki naj bi trajala kakih trideset let, in jim hkrati zagotavljati vse potrebne kompetence, tudi takšne, ki še niso znane.«¹

Študijski program začetnega izobraževanja učiteljev zgodovine

Vsi, ki želijo postati učitelji zgodovine v osnovnih ali srednjih šolah v Sloveniji, se morajo vpisati na Pedagoško fakulteto v Mariboru ali Filozofsko fakulteto v Ljubljani in izbrati predmet zgodovino. Na obeh univerzah študijski program zgodovine poteka štiri leta, eno leto pa je namenjeno zaključevanju študija (absolventski staž).

Štiriletni študijski program za bodoče učitelje zgodovine je sestavljen tako, da vključuje študij pedagoških predmetov, akademske študij zgodovinskih predmetov, študij specialne didaktike s pedagoško prakso ter tudi študij akademskih predmetov drugega izbranega predmeta.

Spodnji graf prikazuje študijski program za študente zgodovine pedagoške smeri:

¹ Zelena knjiga o izobraževanju učiteljev v Evropi. (2001). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, str. 51.

Razporeditev akademskih in pedagoških predmetov ter specialne didaktike je predstavljena po letnikih:

1. letnik

Predmet	Št. ur tedensko	Št. ur letno
Uvod v študij zgodovine	?	60
Proseminar (terenske vaje)	?	60
Proseminar	?	60
Proseminar	2	60
Proseminar iz starejše zgodovine	1	30
Grška zgodovina	2	60
Obča zgodovina – srednji vek	2	60
Slovenska zgodovina – srednji vek	2	60
Zgodovina JV Evrope – srednji vek	2	60

2. letnik

Predmet	Št. ur tedensko	Št. ur letno
Rimska zgodovina	4	120
Obča zgodovina – novi vek	4	120
Slovenska zgodovina – novi vek	4	120
Zgodovina JV Evrope – novi vek	4	120
Slovenska zgodovina – srednji vek	2	60
Psihologija za učitelje	3	90

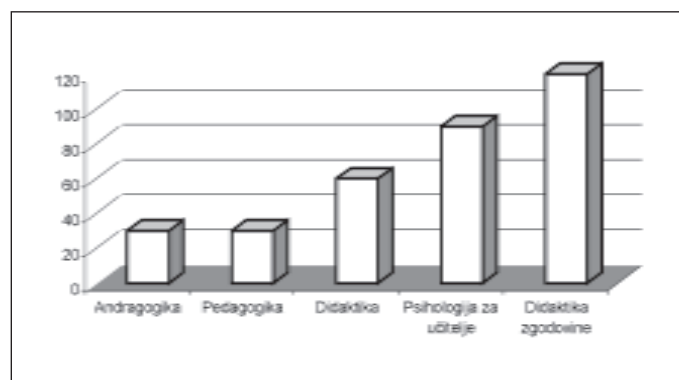
3. letnik

Predmet	Št. ur tedensko	Št. ur letno
Obča zgodovina – 19. stoletje	6	180
Slovenska zgodovina – 19. stoletje	6	180
Zgodovina JV Evrope – 19. stoletje	4	120
Stari vzhod	?	60
Pomožne zgodovinske vede	3	90
Teorija zgodovine	?	60
Pedagogika	1	30
Andragogika	1	30
Didaktika	2	60

4. letnik

Predmet	Št. ur tedensko	Št. ur letno
Obča zgodovina – sodobna	6	180
Slovenska zgodovina – sodobna	6	180
Zgodovina JV Evrope – sodobna	6	180
Didaktika zgodovine	4	120

Študentje zgodovine pedagoške smeri imajo 330 ur pedagoških predmetov, ki so tudi grafično predstavljeni.

Študentje zgodovine pedagoške smeri imajo na Pedagoški fakulteti, oddelku za zgodovino, študijski program, ki obsega 1695 ur, od tega je 1305 zgodovinskih predmetov (77 %), 90 ur Didaktike zgodovine (5,3 %), 60 ur Multimedije (3,5 %) in 240 ur pedagoških predmetov: Psihologija, Pedagogika, Didaktika (14,2 %).²

Didaktika zgodovine je v 3. in 4. letniku. V 3. letniku morajo študentje opraviti dvotedensko pedagoško prakso na osnovni šoli ter en nastop in tri hospitacije, v 4. letniku pa ravno tako dvotedensko pedagoško prakso v srednji šoli ter en nastop in tri hospitacije. Po 3. letniku morajo opraviti kolokvij, po 4. letniku pa izpit.³

Študentje zgodovine pedagoške smeri imajo na Filozofski fakulteti, oddelku za zgodovino, študijski program, ki obsega 2610 ur, od tega je 2280 ur študij akademskih predmetov (87,4 %), 120 ur študij specialne didaktike (4,6 %) in 210 ur študij pedagoških predmetov: Andragogike, Pedagogike, Didaktike in Psihologije za učitelje (8 %).⁴

Glavne spremembe pri začetnem izobraževanju učiteljev zgodovine od leta 1999 naprej

Pri izpopolnjevanju začetnega izobraževanja študentov oz. bodočih učiteljev zgodovine so bile uvedene naslednje novosti in spremembe:

- enotedenska ali večtedenska (prostovoljna) pedagoška praksa;
- teoretični uvod v pedagoško prakso in praktično delo;
- predpriprave na izpitne učne nastope oz. individualne konzultacije;
- povezava s številnimi ljubljanskimi osnovnimi in srednjimi šolami ter učitelji pri izvajanju izpitnih nastopov in hospitacij;
- sodelovanje z osnovnimi in srednjimi šolami in učitelji v Sloveniji pri izvajanju pedagoške prakse;
- reflektivno praktično delo in reflektivna prostovoljna pedagoška praksa (opisno ali številčno samoocenjevanje in medsebojno ocenjevanje);
- spodbujanje študentov k pisanju diplomskih nalog in podiplomskemu študiju;
- uporaba različnih učil (učbenikov, delovnih zvezkov, atlasov, zbirk virov ...) na oddelku;
- vključevanje izkušenih učiteljev pri začetnem izobraževanju (javne predstavitve za študente v okviru hospitacij);
- naročanje učil (učbenikov, delovnih zvezkov in zbirk virov) na oddelku.

Prenova študijskega programa

V skladu z razvojem sodobne didaktike zgodovine in Zeleno knjigo o izobraževanju učiteljev v Evropi,⁵ ki predlaga, da je potrebno poskrbeti za takšno izobraževanje, da bodo bodoči učitelji dobro usposobljeni in predani poklicu, je bila uvedena v študijskem letu 2002/03 tudi prenova študijskega programa predmeta Didaktika zgodovine.

² Oddelek za zgodovino na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Program. (<http://www.pfmb.uni-mb.si/programi/zgo/program-dvo.html>), Internet: oktober 2002.

³ Študijski program Didaktike zgodovine na Pedagoški fakulteti v Mariboru (<http://www.pfmb.uni-mb.si/programi/zgo/didzg12.html>), Internet: oktober 2002.

⁴ Oddelek za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Učni načrt. (http://www.ff.uni-lj.si/Zgodovin/ucni_kratki.htm), Internet: oktober 2002.

⁵ Zelena knjiga o izobraževanju učiteljev v Evropi. (2001). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, str. 18.

Namen predmeta Didaktike zgodovine je, da študentje spoznajo naloge in pomen predmeta zgodovine, se naučijo samostojno načrtovati in izvajati učno delo v razredu, spremljati napredovanje učencev ter izboljševati pedagoško delo kot razmišljajoči praktiki in akcijski raziskovalci.

Študentje spoznajo temeljne didaktično-metodične značilnosti pedagoškega dela in pouka zgodovine v osnovnih in srednjih šolah; spoznajo izobraževalne in vzgojne naloge ter učne cilje sodobnega pouka zgodovine; spoznajo didaktično-metodično zasnovo učnih načrtov, učbenikov, priročnikov in izpitnih pol; spoznajo, usvojijo in praktično preizkusijo temeljno didaktično-metodično znanje pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju vzgojno-izobraževalnega dela v osnovnih in srednjih šolah pri predmetu zgodovina ter razvijajo zanimanje za nadaljnje spremljanje in raziskovanje pouka zgodovine.

Teoretični del programa vključuje naslednje vsebine:

1. Uvod v didaktiko zgodovine (Pomen, naloge in vsebina didaktike zgodovine. Literatura za didaktiko zgodovine.);
2. Didaktično-metodične značilnosti pouka zgodovine (Zasnova, značilnosti in uporaba učnih načrtov, učbenikov in priročnikov ter izpitnih priročnikov za osnovne in srednje šole. Vrste in oblikovanje ciljev. Didaktična redukcija vsebine in didaktična načela pri pouku zgodovine. Načrtovanje pouka zgodovine.);
3. Didaktično-metodična zasnova učne priprave (Učne oblike, metode in motivacijske tehnike. Vrsta, izbor in uporaba učnih sredstev. Uporaba zgodovinskih vizualnih in pisnih virov. Uporaba sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije. Izdelovanje in uporaba tabelske slike.);
4. Alternativni pouk (Projektni pouk. Podjetnosti pouk. Interdisciplinarni pouk. Avtentični pouk. Izven-šolske dejavnosti.);
5. Načini preverjanja in ocenjevanja znanja (Značilnosti in načini preverjanja. Načini ocenjevanja in ocenjevalni kriteriji. Samoocenjevanje in kolegalno ocenjevanje. Alternativno preverjanje in ocenjevanje.);
6. Učitelj zgodovine (Pripravnništvo. Pedagoška dokumentacija. Zgodovinska učilnica in kabinet. Disciplina v razredu. Diferenciacija in individualizacija ter učenci s posebnimi potrebami. Razredništvo. Permanentno izobraževanje učiteljev zgodovine. Društvo učiteljev zgodovine. Mednarodno izobraževanje in sodelovanje. Akcijsko raziskovanje učitelja.);
7. Aktualna vprašanja (Zunanji izpiti. Didaktika zgodovine v 21. stoletju: evropska dimenzija, multiperspektivnost, večkulturnost, državljska vzgoja, lokalna zgodovina.).

Praktični del programa vključuje štiri hospitacije učiteljev v osnovnih in srednjih šolah in skupinske analize, štiri hospitacije kolegov-šudentov, izdelovanje dveh učnih priprav s konzultacijami, izpitni nastop v osnovni in izpitni nastop srednji šoli, obvezno dvotedensko pedagoško prakso v osnovni ali srednji šoli ter pripravo na ustni izpit in ureditev osebne mape s samoocenjevanjem.

Obveznosti študentov so naslednje:

- krajša seminarska naloga,
- štiri skupinske hospitacije,
- skupinske analize hospitacij,
- štirje zapisniki (dva za osnovno in dva za srednjo šolo),
- dve individualni konzultaciji – predpripravi (ena za nastop v osnovni in ena za nastop v srednji šoli),
- pisna učna priprava in nastop v osnovni šoli,
- pisna učna priprava in nastop v srednji šoli,
- štiri individualne hospitacije študentov-kolegov (dve na osnovni in dve na srednji šoli),

- dvotedenska pedagoška praksa na osnovni ali srednji šoli,
- dnevnik pedagoške prakse,
- osebna mapa,
- ustni izpit.

Študijske obveznosti so tudi diferencirane, saj lahko študentje glede na interese in potrebe podaljšajo pedagoško prakso, povečajo število hospitacij in nastopov, samostojno izdelujejo hospitacijske zapisnike in učne priprave ter izbirajo vrstni red opravljanja nekaterih obveznosti.

Glavna študijska gradiva, ki so bila napisana za izvajanje predmeta Didaktika zgodovine in opravljanje študijskih obveznosti, so naslednja:

- Trškan, D. (2002). Učiteljeva priprava na pouk zgodovine. Metodični priročnik za študente zgodovine pedagoške smeri in učitelje – začetnike. Didaktika zgodovine. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- Trškan, D. (2002). Izbrana literatura 1. Priročnik za študente zgodovine pedagoške smeri in učitelje – začetnike. Didaktika zgodovine. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- Trškan, D. (2002). Izbrana literatura 2. Priročnik za študente zgodovine pedagoške smeri in učitelje – začetnike. Didaktika zgodovine. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- Trškan, D. (2002). Dnevnik pedagoške prakse. Priročnik za študente zgodovine pedagoške smeri. Didaktika zgodovine. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- Trškan, D. (2002). Hospitacije in hospitacijski zapisniki. Priročnik za študente zgodovine pedagoške smeri. Didaktika zgodovine. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- Trškan, D. (2002). Osebna mapa. Priročnik za študente zgodovine pedagoške smeri. Didaktika zgodovine. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- Trškan, D. (2002). Ustni izpit. Informativni priročnik za študente zgodovine pedagoške smeri. Didaktika zgodovine. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.

Študijski program je sestavljen tako, da pripravlja bodoče učitelje zgodovine tudi na akcijsko raziskovanje, reflektivno delo in osebno izobraževanje (dodiplomski in podiplomski študij), na sodelovalno kulturo oz. pripravo na sodelovalno reševanje problemov in težav pri poučevanju oz. učenju ter omogoča razvijanje procesnih in vseživljenjskih spretnosti v učnih situacijah. Program omogoča tudi več individualnega dela oz. diferenciranega dela in pomoč šolajočim študentom, saj mora vsak učitelj (ravno tako tudi visokošolski) skrbeti za napredek svojih študentov.⁶

Vizija kakovostnega začetnega izobraževanja in usposabljanja učiteljev zgodovine

Prihodnji kratkoročen načrt za začetno izobraževanje učiteljev zgodovine predvideva posodabljanje spoznanj in dosežkov pedagoške teorije oz. specialne didaktike ter vnašanje novosti pri pouku zgodovine.

V prihodnosti je predvideno tudi naročanje tujih didaktičnih knjig, vključevanje tujih strokovnjakov specialne didaktike pri začetnem izobraževanju, vključevanje učiteljev in drugih pedagoških strokovnjakov iz Slovenije, razširjanje mreže osnovnih in srednjih šol v Ljubljani pri izvajanju praktičnega dela ter spodbujanje preučevanja didaktike zgodovine.

⁶ Profesionalni učitelj uporablja primerno in ustrezno v znanosti utemeljeno znanje, ima široko splošno raziskovalno znanje o poučevanju in učenju; prakso (sposobnost reševanja problemov, avtonomnost) ter deluje v interesu svojih klientov (učencev, dijakov, študentov) itd. Več v: Zelena knjiga o izobraževanju učiteljev v Evropi. (2001). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, str. 29.

Dolgoročni načrt pa vključuje vizijo študija akademskih predmetov, študijsko središče in tematsko omrežje.⁷

V prihodnosti bi lahko tudi visokošolski učitelji oz. nosilci nepedagoških oz. akademskih predmetov z metodično pestrostjo predavanj in seminarskih oblik dela oz. z uvajanjem novih oblik in metod dela ali z vsebinskim povezovanjem znanja znanstvenih predmetov s strukturo šolskega predmeta (za začetek povezuje le pri nekaterih vsebinah oz. učenje in poučevanje nekaterih tem) pomagali pri začetnem izobraževanju študentov, bodočih učiteljev zgodovine.

Velika odgovornost za kakovostno usposabljanje učiteljev se trenutno pripisuje samo nosilcem pedagoških predmetov. V začetnem izobraževanju učiteljev zgodovine ali drugih predmetov pa so odgovorni vsi zaposleni na fakulteti (na oddelku za zgodovino in ostalih oddelkih) in ne samo specialni didaktiki, pedagogi, didaktiki itd. oz. nosilci pedagoških predmetov.

Študijsko središče, ki bi bilo lahko na oddelku za zgodovino, bi lahko vključevalo začetno izobraževanje v obliki učenja na daljavo, pomoč pri pripravi študija v sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo, znanost in šport ter stalno strokovno izobraževanje (študijski krožki, okrogle mize, didaktični center z učili ipd.).

Eden od načinov izmenjave izkušenj in izpopolnjevanja začetnega usposabljanja in izobraževanja učiteljev zgodovine je tudi s pomočjo tematskega omrežja. Najbolj poznano tematsko omrežje v Evropi je TNTEE (the Thematic Network on Teacher Education in Europe): Vseevropsko strokovno omrežje o izobraževanju učiteljev. Za zgodovino je posebno Evropsko tematsko omrežje za zgodovino CLIOHnet (the European Thematic Network for History).⁸

To tematsko omrežje poskuša posodobiti visokošolski študij zgodovine pri različnih predmetih. Vsi predmeti, ki so povezani z začetnim izobraževanjem bodočih učiteljev zgodovine, bi lahko omogočali razvijanje različnih splošnih sposobnosti kot so npr.:

- Zmožnost dela v interdisciplinarnem timu.
- Spoštovanje različnosti in večkulturnosti.
- Osnovno znanje o študiju.
- Osnovno znanje o poklicu.
- Sposobnost analize in sinteze.
- Sposobnost uporabe znanja v praksi.
- Sposobnost oblikovanja novih idej (kreativnosti).
- Sposobnost prilagajanja v novih situacijah.
- Sposobnost učenja.
- Kritične in samokritične sposobnosti.
- Odločanje.
- Osnovne računalniške spretnosti (oblikovanje besedil, preglednic ...).
- Moralne obveznosti.
- Medsebojno razumevanje.
- Znanje drugega jezika.
- Ustna in pisna komunikacija.
- Raziskovalne spretnosti.⁹

⁷ Ideje za dolgoročni načrt so v: Zelena knjiga o izobraževanju učiteljev v Evropi. (2001). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, str. 56 (študij akademskih predmetov), str. 72 (študijsko središče) in str. 16 (tematsko omrežje).

⁸ Skupno srečanje avstrijskih in slovenskih visokošolskih učiteljev in strokovnjakov zgodovine v Mariboru in Grazu, 13. -15. septembra 2002 v okviru CLIOHnet-a je predstavljalo tudi konkretni primer izmenjave izkušenj o izobraževanju učiteljev in o visokošolskem študiju zgodovine.

⁹ CLIOH-net (<http://www.clio.net/>), Internet: oktober 2002.

Posebni projekti kot je npr. projekt Usklajevanje izobraževalne strukture v Evropi: 'Tuning Educational Structures in Europe' prinašajo tudi nekatere ideje za izboljšanje začetnega izobraževanja učiteljev.¹⁰ Posebni evropski projekti pa bi lahko omogočili tudi evropsko povezovanje oz. izmenjave študentov pedagoške smeri ali visokošolskih učiteljev zgodovine.

Posodabljanje, akcijsko raziskovanje in osebno izpopolnjevanje

Od leta 2001 sem vključena v britansko omrežje visokošolskih učiteljev bodočih učiteljev zgodovine HTEN – History Teacher Educators Network. Na letnih konferencah HTEN (2001 in 2002) in na poletni šoli za visokošolske učitelje (2000 in 2001) sem pridobila številne ideje za posodobitev študijskega programa. Ravno tako pa sem s pomočjo akcijskega raziskovanja od leta 1999 do leta 2002 vključila v študijski program različne dejavnosti in posebnosti, ki so jih želeli študentje. Osebno izpopolnjevanje in akcijsko raziskovanje bosta tudi v prihodnosti igrala pomembno vlogo pri posodabljanju študijskega programa Didaktike zgodovine.

Zaključek

Med temeljne cilje programa na oddelku zgodovine spada tudi cilj, da študij zgodovine diplomante usposablja »za poučevanje na različnih stopnjah šolanja; delo v raziskovalnih institucijah, arhivih, muzejih in za druge poklice, ki zahtevajo široko humanistično in družboslovno izobrazbo.«¹¹

Ker bodoči učitelji – študentje pedagoške smeri pričakujejo že veliko od študija in še posebej od predmeta didaktike zgodovine, bi morali vsi visokošolski predmeti vsaj na posreden način vplivati na razvijanje določenih spretnosti, ki jih bodoči učitelji zgodovine potrebujejo, npr. organizacijo učnega dela, refleksijo in samoocenjevanje učnega dela, uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, timsko delo, interdisciplinarno delo itd.¹²

Seveda pa se morajo študentje zgodovine pedagoške smeri oz. bodoči učitelji zgodovine zavedati, da je poučevanje in učenje mladih del trajajočega oz. vseživljenjska procesa ter da se njihovo usposabljanje za učiteljsko delo nikoli ne konča.

Literatura

CLIOH-net (<http://www.clio.net/>), Internet: oktober 2002.

Ecker, A. (2001). The Structures and Standards of Initial Training of History Teachers in South East Europe. A Comparative Study. Council of Europe. Institute for Economic and Social History – University of Vienna.

Oddelek za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Učni načrt. (http://www.ff.uni-lj.si/Zgodovin/ucni_kratki.htm), Internet: oktober 2002.

¹⁰ Glavni namen projekta, ki vključuje pet predmetnih skupin (matematika, geologija, zgodovina, ekonomija in pedagoške znanosti), je uskladiti programe glede na vsebino-znanja, sposobnosti in spretnosti (veščine) ter s tem tudi glede organizacije in načina študija. Informacije so na voljo: (www.europa.eu.int/comm/education/tuning.html).

¹¹ Oddelek za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Učni načrt. (http://www.ff.uni-lj.si/Zgodovin/ucni_kratki.htm), Internet: oktober 2002.

¹² Več v: Ecker, A. (2001). The Structures and Standards of Initial Training of History Teachers in South East Europe. A Comparative Study. Council of Europe. Institute for Economic and Social History – University of Vienna.

Oddelek za zgodovino na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Program. (<http://www.pfmb.uni-mb.si/programi/zgo/program-dvo.html>), Internet: oktober 2002.

Študijski program Didaktike zgodovine na Pedagoški fakulteti v Mariboru (<http://www.pfmb.uni-mb.si/programi/zgo/didzg12.html>), Internet: oktober 2002.

TNTEE (<http://tntee.umu.se/>), Internet: oktober 2002.

Trškan, D. (2002). Študijski program didaktike zgodovine 2002/03. Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.

Zelena knjiga o izobraževanju učiteljev v Evropi. (2001). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

O čem smo pisali v Zgodovinskem časopisu ...

... pred petimi desetletji?

Kranjskim veljakom je Felicijan prišel kot nalašč, ker so s slovenskimi pridigarji, zlasti v Ljubljani, bili v zadregi. Zato so na posvetu deželnega odbora v Ljubljani dne 6. oktobra sklenili, »naj superintendent Krištof Spindler izjavi, ali kaže Felicijana sprejeti v službo; za poskušnjo naj bi pridigal naslednji četrtek in čez osem dni ali pa naslednjo nedeljo (Drugi Trubarjev zbornik, 91-92). (Mirko Rupel, *Namestitev Felicijana Trubarja v Ljubljani*, ZČ, 6-7, 1952-1953, str. 588)

... pred štirimi desetletji?

V javnih diskusijah o problemu kočevskega nemštva sta se izoblikovala v glavnem dva načrta: po prvem naj bi vse državne urade, okrajno glavarstvo, gimnazijo itd. premestili iz Kočevja v Ribnico in Kočevsko tako na nek način odrezali od sveta; po drugem načrtu pa naj bi na opusteli kočevski zemlji naselili Slovence. (Dušan Biber, *Kočevski Nemci med obema vojnama*, ZČ, 17, 1963, str. 33)

... pred tremi desetletji?

Na čelu civilne uprave v Ilirskih provincah je bil generalni intendant financ, ki je vodil in usmerjal finance in vse panoge civilne uprave. Njemu so bili podrejeni intendant provinc, ki so imeli iste kompetence kakor prefekti v cesarstvu. Ta mesta so bila dejansko rezervirana za Francoze in te funkcionarje so rekrutirali iz osebja cesarskega Državnega sveta (Conseil d'Etat). (Monika Senkowska –Gluck, *Gradivo za zgodovino agrarnega sistema v Ilirskih provincah*, ZČ, 27, 1973, št. 1-2, str. 3)

... pred dvema desetletjema?

Po prvotnem načrtu naj bi Kobilica portretirala le nadškofa Stadlerja, vendar pa je zaradi ugodnih delovnih pogojev ostala v Sarajevu kar osem let. Pod »tamkajšnjimi Slovenci«, ki so slikarko povabili, gre skoraj zagotovo razumeti tiste Slovence, ki so se zbirali v Slovenske omizju. To nam med drugi dokazuje tudi poročilo s slovesne podelitve portreta nadškofu, ki je bilo objavljeno 14. 1. 1898 v *Bosnische Post*. Med povabljenici pisec članka omenja tudi tri člane našega društva: Vidmarja, Kajbiča in Pletikosiča. (Martin gram, *Društvo sarajevskih Slovencev (1897-1918)*, ZČ 37, 1983, št. 1-2, str. 86)

... pred desetletjem?

V vsebinskem oziru je Hauptmann svojo analizo opravil tako dobro, da ji ni nič dodati. Zato pa mislim, da z diplomatično analizo omenjenega dela Konverzije, torej z našim vedenjem o obliki in strukturi listin in njim podobnega gradiva ter ob upoštevanju časovnih in historičnih dimenzij, v katerih se pojavljajo posamezne oblike ali elementi listin, lahko pogledamo v delavnico po imenu neznanega pisca Konverzije in pobrskamo po njegovi mizi za predlogami, ki so mu služile pri pisanju prve polovice 12. poglavja Konverzije. (Peter Stih, *K diplomatični analizi 12. poglavja Konverzije*, ZČ 47, 1993, št. 2, str. 216)